

Розділ 4

ОСВІТА В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Володимир Сущенко

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ - ЦЕ НАУКОВА ТЕОРІЯ, НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА ЧИ ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА?

Тема «Права людини» в останній чверті XX століття і на початку XXI з ініціативи, в першу чергу, США набула світового, глобального значення і вийшла на перше місце в міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку демократії в тій чи іншій державі та суспільстві.

Цей процес має як об'єктивне, так і суб'єктивне підґрунтя і зумовлений, з одного боку, історією становлення і розвитку світової цивілізації та її демократичних інститутів, а з іншого - волею «сильних світу цього», спрямованою на створення єдиного світового порядку, побудованого на загальноприйнятій для будь-якої освіченої людини ідеї захисту «прав людини». Таке ставлення сьогодні в світі до цієї проблематики є значною мірою об'єктивним, має яскраве політичне забарвлення і залишатиметься таким ще багато років.

Тому завдання науковців - правників, політологів, соціологів, психологів, - і практиків - політиків, суддів, педагогів, культурологів, - на мій погляд, полягає в тому, щоб:

1) усебічно й детально дослідити це соціальне явище й дати йому глибоку науково обґрунтовану характеристику;

2) дати правильне розуміння кожній людині її прав на планеті Земля і навчити захищати ці права від будь-яких порушень та посягань;

3) створити політичні, економічні, правові й культурні умови життєдіяльності суспільства і держави, в яких би ці права могли бути повною мірою реалізовані.

Вирішення першого завдання насамперед лежить у площині визначення загальної характеристики «прав людини». Розглядаючи такі права з точки зору загальної правової теорії, як правник, не можу погодитися з існуючим поглядом на це поняття як на окрему категорію теорії права, тим більше - галузь права, навіть міжнародного... Оскільки будь-яке «право» будь-якої держави - це фактично і є сукупність прав людини й громадянина, точніше - система правових норм, яка регулює, в першу чергу, поведінку кожної окремої людини, в тому числі громадянина, в суспільстві, а також взаємовідносини суспільства та його державних інституцій з кожною окремою людиною.

Відомо, що будь-яка система права є, з одного боку, похідною від системи прав окремої людини та їх об'єднань, а з іншого - права окремої людини, особливо громадянина, зумовлені існуючою в державі системою права. Якщо ж до цього додати політичні, економічні, психологічні та інші соціальні чинники, які суттєво впливають на формування та реалізацію «прав людини», то слід зауважити: ця категорія, на мій погляд, є таким політико-правовим феноменом, який може досліджуватись і вивчатись тільки як синтетичне і комплексне соціальне явище. Тому, говорячи про «права людини» в правничому аспекті, маю підстави стверджувати, що зацікавлені юристи-науковці повинні в першу чергу зосереджуватись і навіть спеціалізуватись у своїх дослідженнях на проблемах правового механізму захисту таких прав, а не намагатись штучно створювати окрему «галузь права».

Вирішення першого завдання неминує зумовлює необхідність вирішення другого, тобто освітнянського, навчально-виховного завдання. Слід констатувати, що в системі як загальної, так і спеціальної, в тому числі юридичної освіти в Україні, сьогодні не існує будь-якого сталого, науково обґрунтованого погляду на вивчення прав людини взагалі й механізму їх захисту зокрема.

Різні навчальні заклади у різних регіонах України кожен по-своєму підходять до вирішення цього завдання. Одні, неюридичного профілю, обмежуються викладанням і відповідно вивченням загальноправових навчальних дисциплін (наприклад, «Основи права чи правознавства», «Конституція України чи основи конституційного права України» тощо). Інші ж - додатково створюють спеціалізовані навчальні курси, присвячені саме «правам людини» та їх захисту, хоча за змістом такі спецкурси нічим або майже нічим не відрізняються (та й не можуть відрізнитися) від вищеназваних загальних курсів.

Якщо ж говорити про навчальні плани спеціалізованих юридичних навчальних закладів, включаючи юридичні факультети університетів та відділення коледжів і технікумів, то ситуація з вивченням таких прав майже така сама, тобто існує так званий «різномірний і багатоманітність». Деякі вищі навчальні заклади свого часу навіть пішли шляхом створення спеціалізованих кафедр з «прав людини», але потім... відмовилися від цього задуму. Гадаю, що то була данина моді і бажання «відзначитися» на теренах міжнародної «битви за права людини»... Хоча й нині ще є бажання продовжувати такі експерименти (створення спеціалізованих кафедр) у системі вищої юридичної освіти України.

Професорсько-викладацький колектив факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» має свій досвід вирішення цього завдання. На факультеті викладається вибірково навчальна дисципліна - спеціалізований курс «Міжнародно-правовий захист прав людини», що якраз і засвідчує наш підхід до розуміння цієї важливої проблеми. Ми вважаємо, що цей курс найточніше і найповніше висвітлює існуючі міжнародно-правові механізми захисту прав людини і зосереджуємо на цьому увагу наших студентів. Такий самий спецкурс пропонується нами і для студентів неправничих професій, зокрема політологів, які цікавляться проблемою захисту прав людини.

Аналіз програм навчальних дисциплін, присвячених вивченню прав людини у вищих навчальних закладах України, свідчить, що однією з фундаментальних проблем у цьому напрямі правничої освіти є відсутність єдиної методології у розумінні «кого?», «чому саме?» та «як?» треба вчити.

Не маючи морального права взяти на себе відповідальність за вичерпні та правильні відповіді на поставлені запитання, спробую запропонувати деякі варіанти можливих відповідей:

по-перше, прав людини і громадянина треба вчити **всі** верстви населення, вчити наполегливо й досконало, на високому освітнянському та професійному рівні;

по-друге, вчити треба не тільки й не стільки «прав» як таких (саме життя змушує людину, як правило, самостійно вивчати і знати свої права), скільки вивчати механізми їх реалізації та захисту;

по-третє, у навчанні слід застосовувати різні методики, в першу чергу залежно від тих чинників, які характеризують учнів: вік, стать, сімейний стан, рівень освіти, професія, психологічні особливості тощо. Серед таких методик мають бути як традиційні (лекції, семінари, уроки), так і не традиційні для нашої системи освіти - ділові ігри, практикуми, «круглі столи», колоквиуми, Інтернет- та Інтранет-конференції, участь у судових засіданнях тощо.

Ці та інші пропозиції повинні стати предметом спеціальних досліджень і широкої науково-методичної дискусії, а їх результатом - напрацювання, прийняття і розповсюдження методичних рекомендацій.

Що ж стосується юридичної практики в галузі «прав людини», то слід зауважити, що вона в Україні розвивається, і розвивається досить успішно. Свідчення цього - багато прикладів як позитивного, так і негативного характеру. І це є нормальний та об'єктивний процес розбудови правової держави на теренах посттоталітарного суспільства. Науковим колам, засобам масової інформації і громадським організаціям України слід, на мій погляд, добиватися того, щоб юридична практика в галузі реалізації та захисту прав людини і громадянина дедалі більше ставала доступною для ознайомлення і вивчення всіма верствами населення. Саме така - відкрита, гласна юридична практика в галузі прав людини є запорукою стабільного і динамічного розвитку нашого суспільства і держави в цілому.

Ігор Грицяк

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Інтеграція України до Європейського Союзу загострює проблему істотного підвищення правосвідомості українських громадян, їх правової культури, законслухняності, подолання явищ правового нігілізму тощо.

Саме термінологічне словосполучення «правова свідомість» свідчить про зв'язок права зі свідомістю. У теорії права правову свідомість інтерпретують як систему певних знань, відповідних поглядів, уявлень і почуттів з приводу чинних або бажаних правових норм, а також конкретної діяльності, пов'язаної з правом. Іншими словами, правова свідомість - це відображення права в тому його вигляді, в якому воно відбивається у свідомості людини; це також і специфічна форма суспільної свідомості, яка включає в себе систему понять, поглядів, переконань, уявлень, почуттів та дій з приводу чинного або бажаного (уявного) права.

Правова свідомість, як невід'ємний компонент правової культури, є складовою кількох різних систем, тобто уявлень, переконань, поглядів, почуттів, емоцій і т. п.

Як і правова культура, правова свідомість формується під впливом різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників. Втім вона, на відміну від правової культури, не завжди стабільна і включає в себе як позитивні, так і негативні переконання, погляди, оціночні

©Грицяк /.,2003